

Christian den fjerde og alterkalken i Kvikne kirke i Østerdalen

Av Jorunn Fossberg

For 352 år siden fikk menigheten i Kvikne i Nord-Østerdalen i foræring en stor sølv alterkalk med Christian den fjerdes monogram. Kirken i den vesle fjellbygda var liten, gammel og skrøpelig, men det var et nyanlagt kobberverk som kongen stilte store forhåpninger til.

Kongens mislykte deltakelse i den pågående tredveårskrigen hadde skapt akutt behov for å utnytte de ressurser som fjellandet Norge etter alt å dømme måtte ha. I 1623 var det funnet sølv i Sandsværs heiområder, og året etter var kongen på befaring og etablerte både sølvverket og Kongsberg by. Samme år fikk «Jernkompaniet» monopol av kongen på å drive de små jernverk som alt var satt i gang forskjellige steder, samt de nye som ble funnet lønnsomme. I 1629-32 ble det gjort lovende funn av kobber i Kvikne, og kongen lot holde takkegudstjenester over hele landet av den grunn. Kobberforekomstene på Røros, i Sel og i Meldal var fremdeles uopdaget, så interessen ble fokusert på Kvikne. Bergmesteren i Norge, Tobias Kupfer, ble i 1633 sendt oppover sammen med noen stigere og smeltere. Gruven de tok opp ble kalt «Gabe Gottes», Guds gave, og hele verket hadde dette navnet i de første årene. I løpet av et tiår fikk det fattige vesle bygdesamfunnet, som lå i 500-600 meters høyde, en tilvekst på bortimot tre hundre mennesker som skulle ha arbeid, mat, bolig og kirkelige tjenester.

I 1634 ble Iver Prip bestyrer for verket, med tittelen

berghauptmann for Norge. Han var dansk adelsmann og skrev seg til Søgaard på Øland i Limfjorden. I 1639 ble han forlenet med Reinsklostergodset, på betingelse av at han tok opp igjen Eidsvold jernverk. Til gjengjeld trakk han seg tilbake som berghauptmann og bestyrer for Kvikneverket, men var tilbake i begge posisjoner alt i 1643. Året etter døde han. Kongen hadde satt seg i gjeld til handelsfirmaet Braem i København, og dette fikk nå enerett på salg av kobberet fra Kvikne. Så viste det seg at kobberet var for urent sammenlignet med det svenske, som dominerte markedet. Kongen reiste derfor sommeren 1635 til Kvikne for å ordne opp i problemene. Resultatet var at en ny raffineringsteknikk skulle tas i bruk, og 16 nye bergfolk ble hentet opp fra Thüringen. Kongen bestemte også at en ny kirke skulle bygges, og en egen bergprest ble ansatt. Bergverksdrift var et hasardiøst og farlig foretagende, døden kunne være like om hjørnet, og det trengtes at alle gode makter sto en bi.

I 1577 ble det satt opp en fortegnelse over kirkegodset i «Qvegne Annex», da manglet både alterkalk og disk, og vi vet ikke hvordan menigheten har klart seg før den nye kalken ble tatt i bruk i 1636. Denne kalken er stor og prektig, delvis forgylt, med et gravert krusifiks, Christian den fjerdes kronede monogram, to våpenskjold med initialer og en lang innskrift. Innskriften lyder: TIL GUDS ÆRE FOR SINE GAFVER OCK RIGE WELSIGNELSE PAA QVEGNE ER DENNE KALK OCH DISK AFF BERG WERCKET DER-SAMME STEDTS FORÆRET 1636. Det ene våpenet har et møllehjul i skjoldet og bokstavene IPF under. Det andre våpenet har et bumerke i skjoldet og bokstavene OCM under. Det første er lett å identifisere, det tilhører berghauptmannen Iver Prip. F'en til slutt betyr «fedrene», underforstått «fedrene våpen». Det andre våpenet er verre å tolke. M'en burde bety «mødrene», men skjoldet og initialene kan foreløpig ikke knyttes til

Iver Prip.

Alterkalken er merket med gullsmedens stempel, AP sammenskrevet. Gullsmeden het Anders Pedersen, og var bosatt i Oslo. Antagelig er han den samme person som den Anders gullsmed som ble sendt avgårde fra Oslo som soldat så tidlig som i 1611. I 1613 finner vi Osloborgeren Anders Pedersen som vitne i en sak for Oslo domkapitel, og han undertegner der med sine initialer, som er sammenskrevet på samme måte som gullsmedens stempel, en ganske naturlig sammenskrivning forresten. I 1617 «forbedret» Anders gullsmed alterkalken som tilhørte Lom kirke. I 1618 befant Anders Pedersen gullsmed seg i kongens København, hvor han i dette året fikk utbetalt den virkelige imponerende sum av 643 riksdaler for et gullkjede nettopp til kongen. I løpet av den kommende tiårsperioden fikk han flere oppgjør fra samme kilde, og han møtte på gullsmedenes laugmøter frem til 1628. Han har gjort sin lykke på flere måter i denne tiden, for omkring 1620 giftet han seg med datteren til gullsmeden Johan Post, som også var myntmester i Helsingør. Så vendte Anders gullsmed hjem til Oslo, eller Christiania som byen nå het. I 1632 leverte han alterkalken til den første kirken i den nyanlagte byen under Akershus' murer. Denne kalken er nå i Oslo domkirke. De tre kalkene han har laget er like i oppbygningen, med et seksbladet, avtrappet fotparti, knopp med Jesu navn (i to varianter) og et klokkeformet beger. Ås- og Kviknekalkene er også like store, med en høyde på 22 cm. Utsmykningen varierer derimot, og var nok gjenstand for spesielle ønsker fra den eller de som bestilte kalkene. Ås-kalken har en gravert korsfestelsesgruppe på foten, mens domkirkens kalk har gravert treenigheten og alliansevåpen med eierinitialer på begeret. Vi kjenner også to drikkekanner av Anders Pedersen, og den ene av disse er laget i 1630-årene. Alle arbeidene er preget av kvalitetssans både i formoppfatning og utførelse.

Men historien om Anders gullsmed er ikke slutt med dette. Det var ingen tilfeldighet at nettopp han laget Kvikne-kalken, etter oppdrag fra kongen må vi tro. Anders Pedersen hadde i sin Københavnertid vært «kongelig hoffleverandør», men ikke nok med det, han var også Norges myntmester siden 1628. At gullsmeden og myntmesteren var en og samme person blir bevist ved at Anders Pedersen underskriver seg gullsmed på kvitteringer på Myntens vegne. Mynten i Christiania hadde som oppgave å utmynte Kongsbergsølv. Kanskje Kvikne-kalken også er laget av Kongsbergsølv?

Anders gullsmed var altså myntmester, men dessuten var han jernverkseier, og sto i den egenskap midt oppe i den hektiske virksomhet som kongens initiativ satte i gang. Anders Pedersens engasjement her var en arv etter svigerfaren Johan Post, som trappet ned sin gullsmedvirksomhet og ble en av tidens «gründere». Sammen med Herman Krefthing sto han i spissen for «Jernkompaniet», som skulle drive jernverk i Norge hvor det måtte være beleilig. Bærum, Eidsvold og Fossum Verk ble bl.a. drevet av kompaniet. Johan Post døde omkring 1628, og Anders Pedersen overtok endel av svigerfarens foretagender på sin hustrus vegne og sammen med hennes søsken. I 1631 var han en av de tre partisipantene som overtok halvparten av verkene Bærum og Eidsvold. De øvrige partisipantene var på alle måter ytterst aktverdige personer, blant dem var fire lensherrer, en biskop og en prost, to bergmestere og en rådmann, så Anders gullsmed var i godt selskap. Men jernverksdriften skaffet partisipantene atskillig mer bekymring enn glede, og i 1640 skiftet Bærum og Eidsvold verk eiere. Ved denne anledning krysset Iver Prip's og Anders' veier igjen, for Iver Prip var den person som kongen pekte ut til å bringe Eidsvold verk på fote. Kanskje var det jernverkmisèren som knekket Anders Pedersen økonomisk, iallfall måte han i 1642 i hui og hast dra til København på grunn av uregelmess-

sigheter i sitt myntmesterembete. Han ble fratatt tjenesten, og levde sine siste år ganske anonymt i Christiania. Økonomien var ikke god, for i 1646 måtte han låne 200 daler, men ellers hadde han og kona Wiwike, Johan Post's datter, standsmessige og ganske dyre sitteplasser i den nybygde Hellig Trefoldigheds kirke i Christiania. 15. april 1649 ble han begravet i hjembyen.

Anders Pedersens skjebne er antagelig ganske typisk for et visst skikt av Christian den fjerdes undersåtter. Den som var dyktig og initiativrik kunne komme seg godt frem i verden, uavhengig av medfødt stand og stilling, men desto mer avhengig av kongens bevågenhet.

Kilder:

Kvikne. Ei bygdebok, bd. 1 og 2. Oslo 1951 og 1952.
Danmarks Adels Aarbog.

Bjørn Rønning: Den Kongelige Mynt. Oslo 1986.

Arne Nygård-Nilssen: Norsk Jernskulptur, bd. 1 og 2, Oslo 1944.

Christiania Domkirkes Bok, Oslo 1978.

Oslo Kapitels Kopibok 1606 - 1618, Oslo 1913.

Henrik Grevenor og Thor Kielland: Guldsmedhaandverket i Oslo og Christiania, Oslo 1924.

Kilder, utrykte:

Christiania kirkebok.

Akershus kirkeregnsk.

Stattholderskabets ekstraktprot. 1642-46.

Artikkelen er tidligere trykt i «Selskabet for Oslo Bys Vel», 1988.